

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7903>

Number: 74 , p. 495-504, Spring 2019

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / Article Acceptance Date

28.11.2018

25.02.2019

Yayınlanma Tarihi / The Published Date

25.03.2019

MÜTAREKE DEVRİNİN BİR BAŞKA YÜZÜ: DOĞU VİLAYETLERİNDE KAMU DÜZENİ SORUNSALI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ANOTHER FACE OF THE ARMISTICE PERIOD: A REVIEW ON THE PROBLEM OF PUBLIC ORDER IN EASTERN PROVINCES

Dr. Ramazan Sonat

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7189-5783>

ramazansonat@hotmail.com

Öz

Güvenlik, bir devletin varlığını idame ettirebilmesinin en önemli koşullarından birisidir. Onun sayesinde toplumsal huzur tesis edilir ve insanların devlet kavramına güven duymaları sağlanır. Onun eksikliğinin hissedildiği zamanlarda da devlet kavramı tartışmaya açılır ve bireylerin, grupların kendi adalet mekanizmalarını ön planda tuttuğu bir sistem ortaya çıkar. Nitekim bu konuya örnek teşkil etmesi bakımından mütareke devri sırasında doğu illerinde mevcut güvenlik açısından istifade eden birtakım gruplar kamu düzenini bozan bazı eylemler gerçekleştirmişlerdir. Osmanlı Devleti ise İtilaf devletlerinin mütareke ahkâmından doğan haklarını öne sürerek ilgili noktaları işgal teşebbüslerini bertaraf edebilmek için kamu düzenine zarar veren grupları etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Bu çalışma, mütareke devri sırasında Diyarbakır, Mardin ve Urfa gibi doğu vilayetlerinde yaşanan asayiş problemlerinin sebeplerini ve Osmanlı devlet aygıtının bu problemler karşısındaki reaksiyonunu araştırmayı amaçlamaktadır. Bu kapsamda Başbakanlık Osmanlı Arşivinde yer alan belgeler incelenerek İstanbul ile yerel yönetim birimlerinin meselenin çözümü noktasında nasıl bir irade ortaya koydukları açığa kavuşturulmak istenmiştir. Ayrıca yerel yönetim birimlerinden İstanbul'a gönderilen telgraflarda yer alan bazı özel kelimelere çalışmada sık sık yer verilerek merkez-taşra ilişkilerine farklı bir açıdan bakılmıştır. Son olarak mütareke devri sırasında Anadolu'nun çeşitli noktalarında yaşanan asayiş problemleri ile alakalı daha önce yapılan çalışmalar bazı tenkidatlara maruz bırakılarak bu çalışmanın farklılığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Mütareke Devri, Doğu İlleri, İtilaf Devletleri, Diyarbakır

Abstract

Security is one of the most important conditions for a state to maintain its existence. Thanks to him social peace is established and people are ensured to trust the concept of the state. When the lack of it is felt, the concept of the state opens up to discussion and a system in which individuals and groups prioritize their own mechanisms of justice emerges. As an example of this, some groups who resigned from the existing security gap in eastern provinces during the armistice period carried out some actions that disrupted the public order. On the other hand, the Ottoman state, claimed the rights of the Entente states arising from the armistice agreement and tried to neutralize the groups in order to eliminate the occupation attempts. This study aims to investigate the causes of public order problems in the eastern provinces such as Diyarbakır, Mardin and Urfa during the period of armistice and the reaction of the Ottoman state apparatus against these problems. In this context, the documents in the Ottoman archives of the Prime Ministry were examined and it was wanted to be explained how Istanbul and local government units put forward a will to solve the issue. In addition, some special words in telegrams sent to Istanbul from local government units were frequently included in the study, and central-provincial relations were sought from a different perspective. Finally, during the armistice period, studies related to public order problems in various parts of Anatolia were subjected to some criticism and the difference of this study was tried to be explained.

Key Words: Security, Armistice Period, Eastern Provinces, Entente States, Diyarbakır

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, 30 Ekim 1918 tarihinde imzaladığı Mondros Ateşkes Andlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıktığını kabul etmiş ve hali hazırdaki varlığını artık mütareke ahkâmına göre devam ettireceğini onaylamak mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu kapsamda, bir taraftan İtilaf devletlerinin mütareke ahkâmından doğan haklarını öne sürerek Osmanlı topraklarını işgale başlmasına ses çıkarılmamış diğer taraftan da yine onların baskıları neticesinde İttihatçıların yakalanıp başta devleti savaşa sokmak ve Ermeni tehcirini gerçekleştirmek gibi atılı suçlardan Divân-ı Harb-i Örfî mahkemelerine¹ sevki sağlanmaya çalışılmıştır. Bu hususlara ek olarak mütareke ahkâmı doğrultusunda

da² Osmanlı ordu birliklerinin tasfiye süreci³ başlamış ilgili durumda hali hazırda İtilaf devletlerinin işgal girişimlerinden bağımsız olarak mevcut Osmanlı sınırları dâhilinde ciddi bir güvenlik açığının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Nitekim meydana gelen bu güvenlik açığını fırsat bilen aşiret yapılanmaları, asker kaçakları⁴, çeteler ve bilumum suç

²Mondros Ateşkes Andlaşması'nın beşinci maddesi aynen şu şekildedir: "Hudutların muhafazası ve asayiş-i dahilinin idamesi için lüzum görülecek kuva-yı askeriyeden maadasının derhal terhisi (işbu kuva-yı askeriyenin miktar ve vaziyetleri itilaf hükûmeti tarafından Devlet-i Aliye ile müzakere edildikten sonra tekrâr ettirilecektir)." Erim, Nihat (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

³Bu konu hakkında yapılmış nitelikli bir çalışma için bkz: Türkmen, Zekeriya (2000), "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *OTAM*, 11, 615-632.

⁴Bu konuya burada ayrı bir parantez açmak gerekir. Osmanlı Devletinin son dönemlerinde sayıları gittikçe artan asker kaçakları ile alakalı yeterince çalışma olmayışı tarafımızdan ciddi bir problem olarak algılanmaktadır. Zira askerlikten kaçmayı tercih edenlerin sebepleri ve bu

¹İlgili mahkemenin mütareke devri boyunca gerçekleştirmiş olduğu yargılamaları konu edinen geniş bir çalışma için bkz: Ata, Ferudun (2005), *İşgal İstanbul'unda Tehcir Yargılamaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

örgütleri buldukları noktalarda geçmişten gelen alışkanlıklarının etkisiyle daha fazla asayiş bozmaya yönelik eylemler içerisinde yer alarak bir kamu düzeni sorunsalının oluşmasına öncülük etmişlerdir. Her ne kadar ifade edilen yapıların kamu düzenini bozmaya yönelik faaliyetleri ile alakalı günümüze kadar bazı çalışmalar yapılmış olsa bile bu çalışmaların hem nicelik hem de nitelik anlamında yetersiz oluşları veyahut meseleyi ilgili yapıların iç dinamiklerinin etkisiyle konularını güçlendirmek amacıyla sebep oldukları asayiş problemlerinden⁵ bağımsız bir şekilde

kişilerin kaçak halleri sırasında buldukları noktalarda ne gibi faaliyetler içerisinde yer aldıkları ortaya çıkarılmadan inşa edilecek bir tarih anlayışının ciddi eksiklikler içereceği aşikâr bir durumdur. Asker kaçakları ile alakalı bazı özel çalışmalar için bkz: Yaşar, Hakan (2016 Bahar), "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, 5-41; Beşikçi, Mehmet (2010), "Birinci Dünya Savaşı'nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması", *Türkiye'de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Edit., Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 147-171; Beşikçi, Mehmet (2015), *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 267-vd; Zürcher, Erik Jan (1996), "Between Death and Desertion. The Experience of the Ottoman Soldier in World War I", *Turcica*, 28, 245-246; Kaşıyüğun, Ali (2018), "I. Dünya Savaşı Yıllarında Asker Alımları ve Rüşvet", *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 68, I, 425-445; Kara, Hidayet-Çatma, Bahattin (2017), "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik", *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 64, III, 363-vd.

⁵Bu konuya örnek teşkil etmesi bakımından; bir aşiret lideri olan Ali Batı'nın daha çok Midyat ve Nusaybin taraflarında mütareke dönemini de içine alan yıllarda gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler Abdunasır Yiner tarafından hazırlanan çalışmada temel olarak asayiş kavramı ekseninde ele alınmıştır. Araştırmacı, Ali Batı'nın 1913-1919 yılları arasında ilgili noktalarda sebep olduğu asayiş sorunlarının dış tesirler yerine iç dinamiklerin etkisiyle meydana geldiğini beyan etmektedir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz: Yiner, Abdunasır (2012), "Bir Asayişsizlik Hareketi Olarak Ali Batı Olayı (1913-1919)", *Tarih Dergisi*, 54, (2011/2), 193-220. İlgili konu ile alakalı Selçuk Ural tarafından hazırlanan çalışmada da meseleye genel anlamda asayiş

yalnızca "Millî Mücadele" kavramı⁶ ekseninde ele almalarından ötürü yeni çalışmalara ihtiyaç duyulmuştur. İlgili sebeplerden dolayı da bu çalışmada; Diyarbakır, Mardin ve Urfa gibi doğu vilayetlerinde meskûn olan veya çeşitli sebepler ile bu vilayetleri uğrak noktası haline getiren Aneze, Şammar, Tay, Karakeçili vesair aşiretlerin mütareke ahkâmının sebep olduğu olumsuz koşullardan yararlanarak ilgili noktalarda kamu düzenini bozmaya yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetler ve Osmanlı devlet aygıtının bu faaliyetlere karşı gösterdiği reaksiyonlar Başbakanlık Osmanlı Arşivi belgeleri ekseninde izah edilmeye çalışılarak ilgili ihtiyacın karşılanmasına katkı sağlanmaya çalışılacaktır. Ayrıca İtilaf devletlerinin kontrolü altında bulunmaları sebebiyle İstanbul hükümetlerinin bu sorunsalın çözümü konusunda ne derece onlardan bağımsız bir şekilde hareket edebildikleri tespit edilerek mütareke devrinin bilinmeyen bir yönünün açığa çıkarılması hedeflenmektedir.

Doğu Vilayetlerinde Aşiretlerin Kamu Düzenini Bozmaya Yönelik Faaliyetleri ve Bu Faaliyetler Karşısında Alınan Tedbirler

Mütareke devri sırasında doğu vilayetleri ateşkes andlaşmasının yedinci ve yirmi dördüncü maddelerinden ötürü büyük bir ehemmiyet arz etmiştir. Yedinci maddede

kavramı ekseninde bakılmıştır. Yazar, özellikle çetelerin mevcut güvenlik açığından faydalanarak doğu vilayetlerinde gerçekleştirdikleri eylemleri eserinde geniş bir şekilde tetkik etmiştir. Bu konuda bkz: Ural, Selçuk (Bahar 2009), "Doğu Vilâyetlerinde Asayiş Sorunu, 1919-1920", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5, 9, 57-vd.

⁶Bu eksende yapılan bazı çalışmalar için bkz: Çelik, Kemal (Kasım 2007), "Millî Mücadele'de İç İsyanlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 569-613; Balkaya, İhsan Sabri (Mayıs 2008), "Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, 17-34; Ural, Selçuk (Mayıs-Kasım 2001), "Mütareke Dönemi'nde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 27-28, 335-351.

“Müttefikler emniyetlerini tehdit edecek vaziyet zuhurunda herhangi sevkulceyşi noktasını işgal hakkını haiz olacaklardır” ifadesi yer alırken yirmi dördüncü maddede ise “Vilâyat-ı sittede iğtişâş zuhurunda mezkûr vilâyetlerin herhangi bir kısmının işgali hakkını itilâf devletleri muhafaza ederler” beyanatı yer almıştır⁷. Bu durumda ilgili noktalarda kamu güvenliğinin daha fazla ön planda tutulmasını gerekli kılan bir husus olarak ortaya çıkmıştır. Fakat her ne kadar doğu vilayetlerinde kamu güvenliğinin tesisine daha fazla ağırlık verilmeye çalışılsa bile bu noktalarda meskûn olan aşiretlerin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ağırlık kazanmaya başlayan⁸ ve I. Dünya Savaşı sırasında zirve noktasına ulaşan faaliyetlerinin⁹ ilgili süreçte devam ediyor olması büyük bir sorunsalı beraberinde getirmiştir. Bu sebepten dolayı da İstanbul ile taşrada bulunan yerel yönetim birimleri arasında sık sık yazışmalar yapılarak varolan sorunsala karşı birtakım çözümler üretilmeye çalışılmıştır. Bu konu kapsamında ilk olarak Dâhiliye Nezareti Heyet-i Teftişîye Müdüriyet-i Umumiyesi Urfa Mutasarrıflığına 3 Kasım 1918 tarihinde bir telgraf çekerek Urfa ve Diyarbakır havalisinde isyan eden Karakeçili Aşireti’ne mensup Halil Beyzadeler ile Abdullah ve biraderlerinin yakalanmalarını talep etmiştir. Arkasından, ilgili nezarete bağlı Emniyet-i Umumiye Mü-

düriyetinden Urfa Mutasarrıflığına çekilen 27 Şubat 1919 tarihli başka bir telgrafta kırk çadırlık avanesi bulunan Karakeçili Aşireti Reisi Abdullah’ın İngilizlere sığınarak siyasî bir hadise çıkarabileceğinin düşünüldüğü ve ona göre tedbirlerin alınmasının elzem olduğu belirtilmiştir¹⁰.

Vilayet ve mutasarrıflıklara ilk yazıların gönderilmesinin ardından bu kez aşiretlerin durumlarını içeren telgraflar İstanbul’a ulaşmaya başlamıştır. Örneğin Diyarbakır Valiliği, Dâhiliye Nezaretine 17 Mart 1919 tarihinde yazı göndererek mesele ile alakalı bir girizgâh yapmıştır. İlgili yazının başlangıcında; İngilizlerin üç kez görüşme davetine Hükümet-i Seniyye’ye bağlılığından ötürü temsilci yollamayan Şammar Aşireti’nin bu kez Nusaybin civarına geldiği, buna karşılık Şammar ile düşman konumunda bulunan Aneze Aşireti’nin Resulayn tarafına vardığı ve iki aşiret arasında vilayet sınırları içerisinde muhtemel bir çatışmanın her anlamda İngilizlerin emellerine hizmet edeceği belirtilmiştir. Yazının devamında ise vukuata meydan vermemek maksadıyla belediye reisi ile eşraftan ileri gelenleri kapsayacak şekilde bir nasihat heyeti teşekkülünün düşünüldüğü ve vilayet dâhilinde yer alan jandarmalardan özel bir müfreze tertibinin planlandığı belirtilerek özellikle Şammar Aşireti’ne karşı ittihaz olunacak hattı hareketin süratle bildirilmesi Diyarbakır Valiliği tarafından talep edilmiştir. Bunun üzerine öncelikle Harbiye Nezaretine konu ile alakalı malumat verilmek maksadıyla Diyarbakır Valiliğinin ilgili yazısı 22 Mart 1919 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyetine gönderilmiştir. Dâhiliye Nazırı Cemal Bey¹¹ imzasıyla Harbiye Nezaretine gönderi-

⁷Erim, *Devletlerarası Hukuku*, 520-521, 524.

⁸Bu konuda bazı kaynaklar için bkz: Günay, Selçuk (1995), “II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak’ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2, 103-132; Bozan, Oktay (Bahar 2015/1), “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin Sancağında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri ve Ermeni Olayları”, *SBARD*, 25, 13, 88-vd; Bozan, Oktay (Mart 2017), “20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkıyalık Hareketleri: Milli Aşireti Örneği”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4, 10, 183-194; Bozan, Oktay (2017), “20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Milli Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33 (2): 96, 1-46.

⁹Bu konuda tarafımızdan yapılan bir çalışma için bkz: Sonat, Ramazan (June 2018), “El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı’nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritiği”, *History Studies International Journal of History*, 10, 4, 167-187.

¹⁰Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Şifre Kalemi, 93/25. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. ŞFR.) olarak kısaltılmıştır. BOA. DH. ŞFR., 96/324.

¹¹Mütareke döneminin önemli simalarından birisidir. 1919 kasımının son günlerinde Konya Valiliği görevine tayin edilen Cemal Bey, 4 Mart 1919 tarihinde kurulan I. Damat Ferit Paşa Hükümeti’ne Dâhiliye Nazırı olarak atanmıştır. Özellikle Dâhiliye Nazırlığı görevini ifa ettiği süre boyunca İtilaf devletlerinin etkisi ile hem Milli

len 27 Mart 1919 tarihli telgrafta da mesele ile alakalı izahat verilmiştir. Ayrıca aynı gün Dâhiliye Nazırı Cemal Paşa tarafından Diyarbakır Vali Vekili Nadir Bey'e¹² gönderilen şifreli başka bir yazıda Aneze ve Şammar arasında çatışma meydana gelmemesi için vilayetçe öngörülen tedbirlerin uygun olduğu beyan edilmiştir¹³.

Dâhiliye Nezareti ile Diyarbakır Valiliği arasında mutabakata varılan tedbirler

Mücadele hareketinin aleyhinde birtakım girişimlerde bulunması hem de Ermeniler lehinde bazı icraatlar gerçekleştirilmesi sebebiyle Yüz ellilikler adı verilen liste Türkiye Büyük Millet Meclisinde tartışılırken İstanbul'da yargılanmaya başlamış ve listeye dâhil edilmesinin akabinde de Romanya'ya sürgün edilmiştir. Bu bilgiler ek olarak Cemal Bey, Osmanlı Devletinin son yıllarında Dâhiliye Nazırlığı ve Konya Valiliği görevleri dışında çeşitli görevlerde bulunması ile de farklı bir profil çizmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Akcan, Erol-Geçikli, Recep Murat (Bahar 2017), "Milli Mücadele'de 'Artin' Cemal ve Faaliyetleri", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60, 1-22; Akandere, Osman (Eylül-Aralık 2014), "'Artin' Cemal Bey'in Dâhiliye Nazırlığı Esnasında Ermeniler Lehine Yaptığı İcraatlar ve Verdiği Demeçler", *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı IV*, 63, 20, 2976-2990; Pınarcı, Süleyman (2006), *Cemal Bey'in Konya Valilikleri Dönemi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

¹²17 Ocak 1918 tarihinden 5 Temmuz 1919'a kadar Diyarbakır Vali Vekilliği görevini ifa etmiştir. Mustafa Nadir Bey, Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktıktan sonra çeşitli vilayetlere gönderdiği "il merkezleri ve sancaklarda Vilâyâtı Şarkiye Müdafaai Hukuk Cemiyeti'ne bağlı herhangi bir yapılanma olup olmadığı" yönündeki telgrafına cevap vermesi ile dikkat çekmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Mustafa Nadir Bey'in cevabi telgrafına ilgili süreçte çok sevinmiş ve Nadir Bey'in şahsında Diyarbakır Vali Vekilliğine yeni bir telgraf daha çekerek Diyarbakır ve ona bağlı yerlerde Müdafaai Hukuk Cemiyetlerinin kurulmasının elzem olduğunu vurgulamıştır. *Kurtuluş Savaşında Valiler Sorunu IV: Diyarbakır Valiliği*, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/24201>. Yay. Hz., Kâmil Erdeha, Erişim Tarihi: 18.04.2018.

¹³Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Asayiş Kalemi, 2/18. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. EUM. AYŞ.) olarak kısaltılmıştır. BOA. DH. ŞFR., 97/297; BOA. DH. EUM. AYŞ., 6/59.

aşiretlerin birbirlerine yönelik taarruz girişimlerini engelleyememiştir. Bu durum üzerine Harbiye Nezareti, Dâhiliye Nezareti ve Diyarbakır Valiliği üçgeninde gerçekleşen yazışmalar daha fazla yoğunluk kazanmaya başlayarak meselenin nihayete kavuşturulması amaçlanmıştır. Konu ile alakalı Diyarbakır Valiliğinden Harbiye Nezaretine gönderilen şifreli yazının birinci kısmında; Aneze Aşireti'ne mensup grupların Zor Livası'na bağlı Kevkeb cihetinde toplanıp Şammar ve Tay aşiretlerine taarruz etmekte olduklarının 28 Nisan 1919 tarihinde haber alındığı ve bu aşiretlerin kendilerini korumak amacıyla Anezelilere karşı saldırıya hazırlandıkları ifade edilmiştir. Yazının devamında ise Şammar ve Tay aşiretlerinin meselenin çözümü için Nusaybin'de bulunan alay kumandanlığına müracaat ettikleri bunun üzerine vilayet dâhilinde yer alan beşinci fırkaya tedbirler alması için talimat verildiği ve İngilizlerin Anezeliler üzerinde etkin olma gayreti içerisinde yer almaları sebebiyle de onların ikamet sahalarna yakın Urfa gibi bazı noktalara birtakım uyarılar yapıldığı açıklanmıştır¹⁴.

Diyarbakır Valiliği, varolan yazısının bir benzerini bu kez 30 Nisan 1919 tarihinde Dâhiliye Nezareti Şifre Kalemine göndererek sayıları altı ile on bin arasında değişen Anezelilerin Mardin Livası hududuna geldiklerinin haber alınması üzerine vilayet aşiretini teskin ve tatmin etmek amacıyla Mardin'de bulunan beşinci fırka tarafından Nusaybin'e bir müfreze sevk edildiğini ve ilgili mutasarrıflığa tedbirler alması için gerekli emirlerin verildiğini beyan etmiştir. Diyarbakır Valiliğinin yazılarının ardından Harbiye Nezareti 1 Mayıs 1919 tarihinde Dâhiliye Nezaretine bir telgraf göndererek Anezelilerin Şammar ve Tay aşiretlerine taarruz edeceklerine ve Urfa ahvaline dair On Üçüncü Kolordu Kumandanlığından gelen telgrafın bir suretinin takdim kıldığını ve gerekli talimatların beklendiğini vurgula-

¹⁴BOA. DH. EUM. AYŞ., 8/52.

muştur. Bütün bu yazışmalardan sonra aşiretler arasında cereyan eden olaylar ile alakalı daha detaylı bilgiler akmaya başlamıştır. Diyarbakır Valiliği Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 5 Mayıs 1919 tarihli telgrafta, Mardin Livası hududuna gelen Aneze Aşireti'nin Şammar ve Tay aşiretlerine taarruz etmeyi planlarken ilgili liva sınırlarında toplanan nizamiye müfrezelerini gördükten sonra Zor'a bağlı Kevkeb cihetine geri çekildiğini açıklamıştır. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesi de Diyarbakır Valiliğine gönderdiği 6 Mayıs 1919 tarihli şifreli yazıda Aneze Aşireti'nin muhtemel taarruzuna karşı uygun görülen tedbirlerin Harbiye Nezaretine bildirildiğini ve ilgili yazıya rağmen vilayetçe de bu tedbirlerin tatbik edilmesinden ne olursa olsun geri durulmaması gerektiğini beyan etmiştir. Son olarak Dâhiliye Nezareti Harbiye Nezaretine gönderdiği 14 Mayıs 1919 tarihli yazıda Diyarbakır Valiliğinin telgrafına atıf yapıp Şammar ve Tay aşiretlerinin Nusaybin'e gelerek Anezelilere karşı alınan önlemlerden ötürü Hükümet-i Seniyye'ye arz ve teşekkür ettiklerini bildirmiştir¹⁵.

Her ne kadar aşiretler arasında meydana gelmesi muhtemel çatışmalara karşı önlemler almaya çalışılsa da ilgili yapıların iç dinamiklerinden ve birbirleriyle olan münasebetlerinden kaynaklanan etkenler bazen bu teşebbüslerin yetersiz kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu gibi durumlarda aşiretler arasında denge faktörü gözetilerek arabuluculuk görevi ifa edilmeye çalışılmıştır. Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Şubesinden Diyarbakır Valiliğine gönderilen 5 Haziran 1919 tarihli telgrafta, Bakara Aşireti'nin Karakeçili ve Şihan aşiretlerinden Gazze Aşireti'nin ise Milli Aşireti'nden gasp eylediği develerin geri alındığı ifade edilmiştir. Dâhiliye Nezareti Kalem-i Mahsustan Diyarbakır Valiliğine yazılan 17 Ağustos 1919 tarihli bir başka telgrafta ise birbirlerine karşı hasmane bir tutum içerisinde yer alan Şammar ve Bakara aşiretlerinin asayiş bozacak

muhtemel faaliyetlerine karşı gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir. Nitekim hem gerekli tedbirler alınmış hem de aşiretler teskin edilmiş olacak ki Diyarbakır Valiliği Mardin Mutasarrıflığının kendisine ulaştırdığı yazıya atfen Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 13 Eylül 1919 tarihli telgrafta Bakara ile Şammar arasında asayiş bozacak derecede bir husumetin kalmadığını belirtmiştir¹⁶.

Doğu vilayetlerinde aşiretlerden kaynaklanan asayiş problemleri ortadan kaldırıldıktan sonra ilgili noktaları çeşitli sebeplerle uğrak noktası haline getirmiş olan bazı aşiretler bu sefer buldukları yerlerde kamu düzenini bozan birtakım eylemler içerisinde yer almaya başlamışlardır. Nitekim bu husus da ilgili noktalara yakın mıntikalarda görevli yerel yönetim birimleri tarafından İstanbul'a bildirilerek aşiretlerin her ne suretle olursa olsun gözetim altında tutuldukları ve faaliyetlerinin takibat altında olduğu vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu konu ile alakalı Diyarbakır Valiliğinden Dâhiliye Nezaretine gönderilen 26 Ekim 1919 tarihli telgrafta; Resulayn Kazası'na bağlı Telhalef civarında Haymenişin Milli Aşireti'ne beş yüz kadar Aneze Aşireti mensubunun hücum edip mallarını gasp ettikleri, buna karşılık ilgili aşiret üzerine giden jandarma birliklerinin gasp edilenleri geri aldıkları ve meydana gelen çarpışmada birçok ölü ve yaralı olduğu beyan edilmiştir¹⁷.

Sonuç Yerine

Mütareke devri sırasında doğu vilayetlerinde Aneze, Şammar, Milli, Karakeçili ve diğer aşiretler mevcut güvenlik açığından istifade ederek kamu düzenini bozan birtakım faaliyetler içerisinde yer almışlardır. Bu faaliyetler, İtilaf devletlerinin herhangi bir müdahalesi doğrultusunda şekillenmemiş ve daha çok aşiretlerin iç dinamiklerinin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Aşiretler, buldukları nokta-

¹⁵BOA. DH. ŞFR., 99/79; BOA. DH. EUM. AYŞ., 8/52.

¹⁶Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, 56 1 1. Bundan sonraki kullanımlarda bu arşiv tasnifi (BOA. DH. KMS.) olarak kısaltılmıştır. BOA. DH. ŞFR., 102/66; BOA. DH. ŞFR., 100/44.

¹⁷BOA. DH. EUM. AYŞ., 25/11.

larda konumlarını güçlendirmek maksadıyla geçmişten gelen alışkanlıklarının da etkisiyle birbirleriyle mücadele etmeyi sürdürmüşler bu durumda ilgili süreçte büyük bir sorunsalın ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Zira ateşkes andlaşmasının yedinci ve yirmi dördüncü maddeleri gereğince Osmanlı sınırları içerisinde, özelde doğu vilayetlerinde herhangi bir karışıklık çıkması durumunda İtilaf devletlerine işgal hakkın tanınması bu noktaların güvenliğinin daha fazla ön plana çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle de doğu vilayetlerinde aşiretlerden kaynaklanan asayiş problemleri ortadan kaldırarak İtilaf devletlerinin bu noktaları olası işgal girişimleri önlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda Diyarbakır Valiliği, Dâhiliye ve Harbiye Nezaretleri koordineli bir şekilde birbirleriyle sık sık yazışmalar gerçekleştirerek meselenin ortadan kaldırılmasında büyük bir rol oynamışlardır. Böylece İtilaf devletlerinin aşiretlerden kaynaklanan asayiş problemlerini öne sürerek doğu vilayetlerinde herhangi bir işgal teşebbüsünde bulunma isteğinin önüne geçilmiştir.

KAYNAKÇA

1- Başbakanlık Osmanlı Arşivi¹⁸

A- Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Şifre Kalem (DH. EUM. ŞFR.)

B- Dâhiliye Nezareti, Emniyet-i Umumiye, Asayiş Kalem, (DH. EUM. AYŞ.)

C- Dâhiliye Nezareti, Kalem-i Mahsus Müdüriyeti, (BOA. DH. KMS.)

2- Kaynak Eserler, Araştırma ve İncelemeler

Akandere, Osman (Eylül-Aralık 2014), “ ‘Artin’ Cemal Bey’in Dâhiliye Nazırlığı Esnasında Ermeniler Lehine Yaptığı İcraatlar ve Verdiği Demeçler”, *Yeni Türkiye, Ermeni Meselesi Özel Sayısı IV*, 63, 20, 2976-2990.

Akcan, Erol-Geçikli, Recep Murat (Bahar

2017), “Millî Mücadele’de ‘Artin’ Cemal ve Faaliyetleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 60, 1-22.

Ata, Ferudun (2005), *İşgal İstanbul’unda Tehcir Yargulamaları*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Balkaya, İhsan Sabri (Mayıs 2008), “Mütareke Dönemi Asayişin Üç Boyutu”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 41, 17-34.

Beşikçi, Mehmet (2015), *Birinci Dünya Savaşı’nda Osmanlı Seferberliği*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

_____ (2010), “Birinci Dünya Savaşı’nda Devlet İktidarı ve İç Güvenlik: Asker Kaçakları Sorunu ve Jandarmanın Yeniden Yapılandırılması”, *Türkiye’de Ordu, Devlet ve Güvenlik Siyaseti*, Edit., Evren Balta Paker-İsmet Akça, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 147-171.

Bozan, Oktay (2017), “20. Yüzyılın Başında Eşraf-Aşiret Çatışması: Millî Aşireti ve Diyarbakır Eşrafı Örneği”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 33 (2): 96, 1-46.

_____ (Bahar 2015/1), “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Mardin Sancağında Müslim-Gayrimüslim İlişkileri ve Ermeni Olayları”, *SBARD*, 25, 13, 85-127.

_____ (Mart 2017), “20. Yüzyılın Başında Harran Kazası ve Çevresindeki Eşkivalık Hareketleri: Millî Aşireti Örneği”, *Türk İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4, 10, 183-194.

Çelik, Kemal (Kasım 2007), “Millî Mücadele’de İç İsyenlar, Vatana İhanet Kanunu ve İstiklâl Mahkemeleri”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 40, 569-613.

Erim, Nihat (1953), *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C. 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

¹⁸Arşiv belgelerinin numaraları metin içerisinde verilmiştir.

- Günay, Selçuk (1995), "II. Abdülhamid Devrinin Son Yıllarında Güneydoğu Anadolu İle Kuzey Irak'ta Aşiret Mücadeleleri ve Milli Aşireti Reisi İbrahim Paşa", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 2, 103-132.
- Kara, Hidayet-Çatma, Bahattin (2017), "Osmanlı Devleti'nin Askere Alma Kanunlarında Bedelli Askerlik", *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 64, III, 355-371.
- Kaşıyüğun, Ali (2018), "I. Dünya Savaşı Yıllarında Asker Alımları ve Rüşvet", *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, 68, I, 425-445.
- Kurtuluş Savaşında Valiler Sorunu IV: Diyarbakır Valiliği*, Yay. Hz., Kâmil Erdeha, <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/handle/11498/24201>. Erişim Tarihi: 18.04.2018.
- Pınarcı, Süleyman (2006), *Cemal Bey'in Konya Valilikleri Dönemi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Sonat, Ramazan (June 2018), "El Aneze Aşireti Ekseninde Birinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Devlet-Aşiret İlişkisi ve Yansımaları Üzerine Bir Tarih Kritisiz", *History Studies International Journal of History*, 10, 4, 167-187.
- Türkmen, Zekeriya (2000), "30 Ekim 1918 Tarihli Mondros Ateşkes Antlaşmasına Göre Türk Ordusunun Kuruluş ve Kadrosuna Bir Bakış", *OTAM*, 11, 615-632.
- Ural, Selçuk (Mayıs-Kasım 2001), "Mütareke Dönemi'nde Pontus Devleti Kurmaya Yönelik Çalışmalar ve Alınan Karşı Önlemler", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 27-28, 335-351.
- _____ (Bahar 2009), "Doğu Vilâyetlerinde Asayiş Sorunu, 1919-1920", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5, 9, 41-76.
- Yaşar, Hakan (2016 Bahar), "Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Firari Askerler Sorununa Dair Genel Bir Değerlendirme", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI/32, 5-41.
- Yiner, Abdulnasır (2012), "Bir Asayişsizlik Hareketi Olarak Ali Batı Olayı (1913-1919)", *Tarih Dergisi*, 54, (2011/2), 193-220.
- Zürcher, Erik Jan (1996), "Between Death and Desertion. The Experience of the Ottoman Soldier in World War I", *Turcica*, 28, 235-258.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

- Sonat, R. (2019). Mütareke Devrinin Bir Başka Yüzü: Doğu Vilayetlerinde Kamu Düzeni Sorunları Üzerine Bir İnceleme, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7903>, Number: 74 Spring 2019, p. 495-504.

